BOSHLANG'ICH SINF O'QUVCHILARIDA KITOBXONLIK MADANIYATINI SHAKLLANTIRISHNING SAMARALI PEDAGOGIK USULLARI

Shavkatova Sevinch Odiljon qizi
Toshkent Kimyo xalqaro universiteti
Samarqand filali Boshlang'ich ta'lim
yo'nalishi talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqolada boshlang'ich sinf o'quvchilarida kitobxonlik madaniyatini shakllantirishning pedagogik va tarbiyaviy ahamiyati, o'quvchilarda mutolaa qilishga bo'lgan qiziqishni oshirishning zamonaviy usullari hamda samarali pedagogik yondashuvlar yoritilgan. Boshlang'ich ta'lim jarayonida badiiy adabiyotdan foydalanish, ifodali o'qish, suhbat, savol-javob, rolli o'yinlar, "Kitob kundaligi", "Kitob taqdimoti", "Qahramonga maktub" kabi metodlardan foydalanishning samarali jihatlari tahlil qilingan. Shuningdek, oila va maktab hamkorligining o'quvchilarda kitobxonlik madaniyatini rivojlantirishdagi o'rni haqida amaliy tavsiyalar berilgan.

Kalit so'zlar: boshlang'ich ta'lim, kitobxonlik, mutolaa, kitobxonlik madaniyati, badiiy adabiyot, o'qish savodxonligi.

Bugungi kunda yosh avlodni har tomonlama barkamol, ma'naviy yetuk, mustaqil fikrlaydigan va keng dunyoqarashga ega shaxs sifatida tarbiyalash ta'lim tizimining ustuvor vazifalaridan biridir. Bunday fazilatlarni shakllantirishda kitob va mutolaaning o'rni beqiyosdir. Kitob insonning ma'naviy dunyosini boyitadi, tafakkurini kengaytiradi, so'z boyligini oshiradi va hayotga bo'lgan qarashlarini shakllantiradi. Ayniqsa, boshlang'ich sinf davri bolaning kitob bilan do'stlashishi, mutolaa qilish odatini shakllantirishi uchun eng muhim bosqich hisoblanadi.

Boshlang'ich sinf o'quvchisi kitob orqali nafaqat yangi bilimlarni egallaydi, balki yaxshilik va yomonlik, do'stlik va sadoqat, mehnatsevarlik va halollik kabi insoniy fazilatlarni ham anglay boshlaydi. Shu sababli o'qituvchining vazifasi o'quvchiga kitob o'qishni buyurish bilan cheklanmasdan, unda kitobga mehr, mutolaaga ehtiyoj va o'qigan asarini anglash madaniyatini shakllantirishdan iborat.

Kitobxonlik madaniyati — bu insonning kitob tanlay olishi, uni ongli va mazmunli o'qishi, o'qiganlarini tushunishi, tahlil qilishi, o'z fikri bilan bog'lashi hamda kitobdan ma'naviy va intellektual rivojlanish vositasi sifatida foydalanish ko'nikmasidir. Boshlang'ich sinf o'quvchisida kitobxonlik madaniyati quyidagi ko'nikmalar orqali namoyon bo'ladi:

- kitobga ehtiyotkorlik bilan munosabatda bo‘lish;
- yoshiga mos kitoblarni tanlay olish;
- ravon va ifodali o‘qish;
- o‘qilgan matn mazmunini tushunish;
- qahramonlarning xatti-harakatiga baho berish;
- o‘qigan asari haqida o‘z fikrini bildirish;
- mustaqil ravishda kitob o‘qishga intilish;
- o‘qigan kitobidan hayotiy xulosa chiqarish.

Demak, kitobxonlik faqat ko‘p kitob o‘qish emas, balki kitobni anglab, undan to‘g‘ri xulosa chiqarish jarayonidir. Boshlang‘ich sinflarda kitobxonlikni shakllantirishning pedagogik ahamiyati. Boshlang‘ich ta’limda kitobxonlikni rivojlantirish bir qator muhim natijalarga olib keladi.

Birinchidan, o‘quvchining so‘z boyligi kengayadi. Bola qancha ko‘p o‘qisa, uning lug‘at boyligi shunchalik ortib boradi.

Ikkinchidan, kitob o‘quvchining tafakkurini rivojlantiradi. U voqealar o‘rtasidagi sabab va oqibatni tushunishga, qahramonlarning harakatlarini baholashga o‘rganadi.

Uchinchidan, mutolaa bolaning tasavvur va ijodiy qobiliyatlarini rivojlantiradi. Bola asardagi voqealarni tasavvur qiladi, qahramonlar obrazini o‘zicha gavdalantiradi.

To‘rtinchidan, badiiy asarlar orqali o‘quvchida axloqiy va ma’naviy qadriyatlar shakllanadi. Shu jihatdan kitobxonlik madaniyatini shakllantirishni faqat ona tili yoki o‘qish darslarining vazifasi deb qarash to‘g‘ri emas. Bu jarayon butun ta’lim-tarbiya tizimi bilan uzviy bog‘liq bo‘lishi kerak.

Kitobxonlik madaniyatini shakllantirishning samarali pedagogik usullari

1. “Kitob taqdimoti” usuli: O‘quvchiga o‘qigan kitobini sinfdoshlariga tanishtirish imkonini berish juda samarali usullardan biridir.

O‘quvchi quyidagi savollarga javob beradi:

- Kitobning nomi qanday?
- Muallifi kim?
- Asarda qanday voqealar tasvirlangan?
- Sizga qaysi qahramon yoqdi?
- Nima uchun aynan shu qahramonni yoqtirdingiz?
- Kitobdan qanday xulosa chiqardingiz?

Bu usul bolaning nutqini rivojlantirish bilan birga, uni kitob mazmunini anglab o‘qishga undaydi.

2. “Kitob kundaligi” yuritish. Har bir o‘quvchiga kichik “Kitobxon kundaligi” tashkil etish mumkin.

Kundalikda: Kitob nomi — Muallif — O‘qilgan sana — Sevimli qahramonim — Menga yoqqan fikr — Kitobdan olgan xulosam

kabi bo‘limlar bo‘ladi. O‘quvchi har bir o‘qigan asari haqida qisqacha ma’lumot yozib boradi. Bu usul bolani muntazam mutolaaga odatlantirish bilan birga, o‘qiganlarini tahlil qilishga o‘rgatadi.

3. “Qahramonga maktub” metodi. O‘quvchiga o‘zi o‘qigan asardagi qahramonga maktub yozish topshiriladi.

Masalan: “Aziz Zumrad! Men sening sabr-toqating va mehribonligingni juda qadrlayman. Agar sen bilan uchrashganimda...”

Bu topshiriq o‘quvchining tasavvurini, yozma nutqini va ijodiy fikrlashini rivojlantiradi.

4. Rolli o‘yinlardan foydalanish. Badiiy asardagi voqealarni rollarga bo‘lib ijro ettirish o‘quvchilarning kitobga qiziqishini sezilarli darajada oshiradi.

Masalan, ertak qahramonlari obrazini o‘quvchilar o‘zlari ijro etishlari mumkin. Bunda ular nafaqat matnni o‘qiydilar, balki qahramonning xarakteri va his-tuyg‘ularini ham anglashga harakat qiladilar. Rolli o‘yinlar ayniqsa tortinchoq o‘quvchilarni dars jarayoniga jalb qilishda foydalidir.

5. “Davomini top” usuli. O‘qituvchi asarning eng qiziqarli joyiga kelganda o‘qishni to‘xtatib: “Sizningcha, voqealar bundan keyin qanday davom etadi?”

deb savol beradi. O‘quvchilar o‘z taxminlarini bildiradilar. Keyin asarning davomiy qismi o‘qiladi va o‘quvchilarning taxminlari bilan taqqoslanadi. Bu usul bolalarda qiziqish uyg‘otadi va kitobni oxirigacha o‘qishga bo‘lgan motivatsiyani oshiradi.

6. “Sevimli qahramonim” loyihasi. Har bir o‘quvchi o‘zi yoqtirgan adabiy qahramonni tanlaydi va u haqida kichik ijodiy ish tayyorlaydi.

Masalan:

- qahramonning rasmi;
- uning yaxshi fazilatlari;
- qahramonning qilgan ishlari;
- qahramondan o‘rgangan saboqlar;
- “Men qahramon o‘rnida bo‘lganimda...” mavzusidagi fikrlar.

Bunday loyiha o‘quvchini mustaqil izlanishga va o‘z fikrini ijodiy ifodalashga o‘rgatadi.

7. “Bir oyda — bir kitob” loyihasi. Boshlang‘ich sinflarda yoshga mos adabiyotlar asosida “Bir oyda — bir kitob” loyihasini tashkil etish mumkin.

Oy davomida barcha o‘quvchilar bitta asarni o‘qib chiqadilar. Oy yakunida esa:

savol-javob, viktorina, rasm chizish, qahramonlarni tasvirlash, sahna ko‘rinishi, kitob taqdimoti kabi tadbirlar o‘tkaziladi.

Bu usul sinfda kitobxonlik muhitini yaratishga xizmat qiladi.

Oila va maktab hamkorligi: Bolada kitobxonlik madaniyatini shakllantirishda oilaning roli ham nihoyatda katta. Agar bola uyida ota-onasining kitob o‘qiyotganini ko‘rsa, kitobga nisbatan tabiiy qiziqish paydo bo‘ladi. Shu sababli ota-onalarni ham kitobxonlik jarayoniga jalb qilish muhim.

Ota-onalarga quyidagi tavsiyalarni berish mumkin:

farzandi bilan birgalikda kitob o‘qish, uyda kichik kitob javoni tashkil etish, bolaning yoshiga mos kitoblarni tanlash, o‘qilgan kitob haqida suhbatlashish, bolani kitob o‘qishga majburlamasdan, qiziqtirish, kitob sovg‘a qilishni odatga aylantirish, bolaning o‘qigan kitobini rag‘batlantirish. Eng muhimi, “Kitob o‘qi!” deb talab qilishdan ko‘ra, bolaning ko‘z o‘ngida kitob o‘qishga namuna bo‘lish samaraliroqdir. Zamonaviy texnologiyalar va kitobxonlik: Bugungi raqamli davrda bolalarning e’tiborini faqat an’anaviy kitob bilan ushlab turish ba’zan qiyin kechishi mumkin. Shuning uchun kitobxonlikni zamonaviy texnologiyalar bilan uyg‘unlashtirish maqsadga muvofiq.

elektron kitoblardan foydalanish, audio kitoblarni tinglash, asar asosida taqdimot tayyorlash, o‘qilgan kitob bo‘yicha elektron viktorinalar tashkil etish, QR-kodlar orqali qo‘shimcha materiallarga yo‘naltirish, asar qahramonlari bo‘yicha interaktiv topshiriqlar yaratish.

Bunda texnologiya kitobning o‘rnini bosuvchi vosita emas, balki kitobxonlikka qiziqishni kuchaytiruvchi yordamchi vosita sifatida qo‘llanilishi lozim.

O‘qituvchining shaxsiy namunasi: Boshlang‘ich sinf o‘quvchisining kitobga bo‘lgan munosabatida o‘qituvchining shaxsiy namunasi katta ahamiyatga ega.

O‘qituvchi o‘zi sevib o‘qigan kitoblari haqida o‘quvchilar bilan suhbatlashsa, sevimli qahramonlari haqida fikr bildirsa, yangi kitoblarni tavsiya qilsa, bolalarda ham mutolaaga qiziqish uyg‘onadi.

Dars jarayonida: “Men yaqinda mana shu kitobni o‘qidim va undagi bir voqea menga juda yoqdi...”kabi samimiy suhbatlar o‘quvchida “Men ham bu kitobni o‘qib ko‘rsam ekan” degan tabiiy qiziqish uyg‘otadi. Demak, kitobxonlikni targ‘ib qilishning eng kuchli vositalaridan biri — o‘qituvchining shaxsiy namunasidir.

Kutiladigan natijalar: Yuqoridagi pedagogik usullar tizimli ravishda qo‘llanilganda o‘quvchilarda, kitobga mehr va hurmat, mustaqil kitob tanlash ko‘nikmasi, muntazam mutolaa qilish odati, o‘qish savodxonligi, og‘zaki va yozma nutq, lug‘at boyligi, ijodiy va tanqidiy fikrlash, o‘qilgan asarni tahlil qilish, o‘z fikrini erkin ifodalash, ma’naviy-axloqiy fazilatlar rivojlanadi.

Xulosa

Xulosa qilib aytganda, boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida kitobxonlik madaniyatini shakllantirish — ularning nafaqat ta’limiy, balki ma’naviy va shaxsiy rivojlanishida ham muhim ahamiyatga ega. Kitob o‘quvchiga bilim beradi, uning tasavvurini kengaytiradi, qalbida ezgu tuyg‘ularni uyg‘otadi. Biroq bolani kitobga yaqinlashtirish uchun uni majburlash emas, balki qiziqtirish, rag‘batlantirish va to‘g‘ri yo‘naltirish zarur. O‘qituvchi tomonidan “Kitob kundaligi”, “Kitob taqdimoti”, “Qahramonga maktub”, “Davomini top”, “Sevimli qahramonim”, “Bir oyda — bir kitob” kabi metod va loyihalarning muntazam qo‘llanilishi o‘quvchilarda kitob o‘qishga bo‘lgan ijobiy munosabatni shakllantiradi. Shuningdek, maktab va oila hamkorligi mustahkam yo‘lga qo‘yilsa, bolada kitobxonlik madaniyati yanada samarali rivojlanadi. Zero, kitob o‘qigan bola fikrlaydi, fikrlagan bola izlanadi, izlangan bola esa o‘z kelajagini yaratadi.

Shunday ekan, boshlang‘ich ta’limda har bir darsni, har bir tarbiyaviy tadbirni bolani kitobga yaqinlashtiruvchi imkoniyatga aylantirish — biz, pedagoglarning muhim vazifalarimizdan biridir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. O‘zbekiston Respublikasining ta’lim sohasiga oid me’yoriy-huquqiy hujjatlari.
2. Umumiy o‘rta ta’limning davlat ta’lim standartlari va o‘quv dasturlari.
3. Boshlang‘ich ta’lim metodikasiga oid ilmiy-uslubiy adabiyotlar.
4. O‘qish savodxonligi va boshlang‘ich ta’lim metodikasiga oid darslik va metodik qo‘llanmalar.
5. Pedagogik texnologiyalar va interfaol metodlardan foydalanishga oid ilmiy-uslubiy manbalar.
6. Bolalar adabiyoti va kitobxonlik madaniyatini rivojlantirishga oid metodik tavsiyalar.